

scit, & illum quidem, quem *Severus* apud *Cæsarienses* in *Palestina* restituisse scribitur. *PUB.* Quæ restant apud me *Trajana* monumenta, cum ea alium in *Dialogum* reserves, altioris fore, & prolixioris indaginis reor. Facile etiam præsentio, nonnulla alia, quæ possideo, *Publicorum operum* emblemata hujus omnino *Partis* non esse, sed in cæteras fore differenda. Dum porro ordinem adeo sollicitè servas, tum profectui meo egregie consulis, tum animum meum in ea, quæ succedent, vehementi cupidine iterum semper iterumque accendis.

DIALOGUS XXI.

De

Aliis nonnullis OPERVM PVBLICORVM typis:

TULLIUS.

Viarum, maxime *Publicarum*, quanta necessitas, tanta & dignitas fuit apud *Quirites*. Unde, qui *Vias curandis* erant *Præfeti*, summo pariter honore, & maximo favore plebis utebantur. Testes tibi *Ciceronem* sisto, & *Plinium*. Prior ita agebat: *THERMVS est CVRATOR VIAE FLAMINIAE: quæ cum erit absoluta, sane facile eum CAESARI Consulem addiderim. Ecce, viarum cura gradus ad supremum Consulatus fastigium: quemadmodum & Jul. Cæsar jam Consul, Viae Appiæ munitione, suis pecuniis facta, plebem magnopere sibi demeruit. Alter Plinius ita aliquando scribebat. Secesseram in municipium, cum mihi nuntiatum est, CORNVTVM TERTVLLVM accepisse AEMILIAE VIAE CVRAM. Exprimere non possum, quanto sim gaudio affectus, & ipsius, & meo nomine. Ex his æstimare noveris illos omnes Augustorum numos, in quibus Viarum sive stratarum, sive munitarum elogia occurrunt. Equorum numero est ille æris apud te medij, a quo hodie sermonis nostri exordium ducemus.*

I.

Cicer. ad
Attic. L.
c. 1.Plin. L.V.
Ep. 15.

PUB. Adversa ejusdem a priori *Trajani* numo, in quo *Portum spectavimus*, in nullo demum abijt, ejusdem pariter laureato capite, am-

II.

Tab. VI.
plis-Num. V.

plisque titulis insignis. In *Aversa* foeminam superiori parte nudam & recumbentem exhibet : quæ dextra extenta rotam sustinet, alteri genuum impositam, læva frondem virentem tenet. Circum scribitur : S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. Infra : VIA TRAIANA. S. C. Quam Deam hic latere existimem? TULL. Viam ipsam foemina designat : rota eorum magnorum, & multiplicium, pretiique summi laborum index est, qui viæ sive sternendæ, sive muniendæ, aut reficiendæ certe impendi debent : ramus virens jucunditatem, commoditatemque bona ex via omnibus suboriri solitam designat. PUB. Cum porro Roma, Urbs tam Augusta, vias utique multas illas, ac varias habuerit, quam demum intelligam, in hoc numo *Traiani* munificentia stratum, sive munitam? TULL. vereor sane, ne VIA TRAIANA, hoc in numo prædicata, a viris doctis inconsulta *VIBILIA*, quam Deam implorabant veteres, ut a viarum erroribus liberaret, inspecta sit : neque satis illi viam stratum, & item viam munitam apud se discreverint. Ægre profecto eorum sententias componas.

Arnob.
L. IV. apud
Rosm. An-
tiqu. Rom.
L. II. c. 19.

III.

Patin. Imp.
p. 142.

Galen. Me-
thod. me-
dend. L. IX
c. 8.
Valens in
Elect. R.
Num.
p. 103.

Cl. *Patinus* omnino vult, hunc numum spectare *Viam Appiam* : quam *Appius Claudius Censor*, primus ab Urbe, ejusque *Porta Capena* ad usque *Capuam* munerit (melius straverit) deinde *Jul. Cesar*, ut quidam tradunt, ait, *Curator* hujus viæ *Capua* ad usque *Brundisium* ulterius munerit : tandem novissime restituerit *Trajanus*, desiccatisque paludibus, excisis collibus, aggeratis vallibus, ac pontibus exstructis, permeabilem fecerit, suoque de nomine *Trajanam* appellaverit. Id, quod asserit *Patinus* e prolixis *Galenii* sui verbis : qui tamen de viis passim in Italia a *Trajano* sic refectis, non de *Via Appia* peculiari loquitur. Cl. *Valens*, ubi de numis *Traiani* differit, inquit : Eum *Via Appia* partem illam, quæ ex porta *Capena* *Brundisium* ducit, restaurasse, atque immentis sumptibus restituisse longum illum aggerem, per paludes *Pomptinas* procurrentem : quem assiduæ eluviones variorum fluviorum everterant. Hanc proinde tam operosam refectioem per *VIAE TRAIANAE* in hoc numo elogium celebrari.

IV.

Procop. de
Bell. Go-
thic. L. I.

Sed, præterquam, quod desiccare paludes, excindere colles, aggerate valles, quæ singula a *Trajano* facta vult Cl. *Patinus* in *Via Appia* refectioem, non tam sit munire viam, ac restituere, quam de novo sternere : nescio sane, quomodo tam *Patino*, quam *Valenti*, Viris Clarissimis cum *Procopio* conveniat, qui de *Via Appia* alicubi sic ample prædicat. *APPIVS* (nimirum *Claudius Censor*) ex alia & longinqua tunc regione excisos lapides, & hos quidem siliceos, suapte natura durissimos,

in hanc VIAM vehendos curavit. Quos planos deinde ac leves redditos, & quadratos incisione factos, junxit & in ordine locavit, metalli nihil vel alterius rei inferendo. Sunt tamen ita connexi, & valide inter se hærent ut speciem visentibus præbeant, non conjunctos ita, sed congenitos esse. Et quamvis tot jam seculis atterantur assiduis plaustris, jumentisque, tamen neque serie sua vel minimum exeunt, neque franguntur, & lavorem suum amittunt. Quodsi jam hujus scriptoris Authoritate sit standum, & largiendum eidem, Viam Appiam, qualiter a conditore suo Appio lapidibus tam firmis, tamque sibi cohærentibus instrata est, Gothorum ad usque ævum integram durasse: quis demum in hac via refectioni a Trajano faciendæ locus esse potuit? Dicendum fere superest nihil, quam ut forsitan reponatur, postrema Procopii verba vel non de omni hac via, sed solum ejusdem aliqua parte, adhuc suis temporibus tam integra, accipienda esse: vel certe de tota quidem, non vero, ut primo facta est ab Appio Claudio tantum, sed etiam ut postea cum ab aliis, tum pariter tandem a Trajano resecta, & longius deducta. Et quidem Jul. Cæsarem fuisse Curatorem Viæ Appiæ, multamque in ea reficienda operam collocasse, quod supra audisti, testis est Plutarchus. Scribitur quoque Domitianus Imperator, eam munisse sumtibus curisque magnis, ac propterea ad Templum Herculis, quod ibi constum erat, statuam suam collocasse, unaque cum Hercule, ob defunctum tam gravissimum laborem, coli voluisse: quo alludere videtur Martialis, canens:

Plutarch.
in Cæs.
p. 709.
Martialis.
L. IX.
104. 1.

APPIA, quam simili venerandus in HERCVLE
CAESAR
CONSECRAT, Ausoniæ maxima Fama Viæ.

Qua vero idonea autoritate laudati Viri Clariss. Patinus, & Valens, id factum a Trajano asserere voluerint, hæctenus ignoro.

III. interim Spanhemius contraria omnia se sentire, non obscure prodidit, tametsi nullam Procopii mentionem ingesserit. Agens enim de Opere Publico Viarum muniendarum, hunc quidem numum tuum, in quo legitur VIA TRAIANA, diligenter commemorat, mox vero addit: quod non jam est hujus loci. Ecce tandem? Vult namque, hoc numo non signari Vias a Trajano non in Italia tantum, sed & in Hispania pluries munitas, sive resectas: sed VIAM INTRA VRBEM, cujus meminit Publius Victor, A TRAIANO STRATAM. Hanc porro APPIAM

fu-

V.
Spanhem.
Tom. II.
p. 125.

fuisse, Vir Illustris altum & undique filet. Hæc coram te, optime Publi, tacere nolui, ut novo discas exemplo, verba veterum, probatorumque & illimium scriptorum, tametsi synonyma videantur, temere tamen atque promiscue neutiquam accipere. Non eadem est *Via strata*, quæ *munita*. Is, quem priore Dialogo primo loco expendimus *Augusti* numus, eundem laudavit a *Viis munitis*, quas alii dudum ante de novo infraverant, ipse lapsu temporum destructas, per se partim, & partim per alios refici curavit. Hic porro præsens numus e converso *Trajanum* commendat a *Via noviter strata*: nisi ab Ill. *Spanhemio*, æterno Magistro nostro, non stare nefas non duxerimus.

VI. Cæterum inter plurimas Romæ *Vias publicas* certe *Appia* & *Anti-*
Stat. Syl- quissima, & pulcherrima, atque longissima fuit: de qua *Statius*:
van. L. II.
 2. 11.

-- -- -- -- qua limine noto
 APPIA longarum teritur REGINA Viarum.

Excurrebat longitudine sua itinere bono dierum quinque: latitudine tanta erat, ut plaustra duo ex adverso sibi occurrentia facillime caperet: tota interim lapidibus, quorum unus 5. aut 6. pedes Geometricos expleret, frata fuit. Hujusmodi lapideæ tabulæ, montibus excisæ, quamvis e silice non essent, hoc tamen nomine veteribus appellatæ sunt: uti & *glarea*, quæ nobis arenam grossam sonat, illis lapilli erant grandiusculi & duri, magno cumulo in foveas profundiores coniecti, ut tabulis lapideis solidi fundaminis loco existerent. Quare *Tibullus* ita aliquando *M. Messalam* laudavit:

Tibull.
L. V. El. 8.
 v. 57.

Namque opibus congesta tuis hic GLAREA dura
 Sternitur: hic apta jungitur arte SILEX.

Liv. L.
XL. 6. 20.

Quibus vocibus, eodemque sensu, etiam usus est *Livius*, alicubi scribens: *Q. Fulvius* - - - *Censor VIAS STERNENDAS SILICE in Urbe, & extra Urbem GLAREA substruendas, MARGINANDASque primus omnium locavit.* Erat porro *marginare* idem, ac oram Viarum utramque grandioribus lapidibus ita fringere, ac coarctare, ne agger viæ diffuere, dispergi, ac dissipari posset. Neque tamen hæc omnis impensa, atque industria prohibere potuit, quin pluvio cælo, ob hominum, jumentorum, plaustrorumque per vias jugiter commeantium immensam copiam, eveniret, quod cecinit *Martialis*:

Martial.
L. VII.
Epigr. 6.

Et Prætor medio cogitur ire luto.

Quo vèro Viæ, maxime principes, iucundiores fierent, una & VII
 commodiores, Cippi plurimi, seu Lapides, per eam distributi, occur-
 rebant, milliaria denotantes, nec infrequenter lepidis inscriptionibus ad
 oblectationem Viatorum insigniti. Addebantur certis spatiis alia quoque *Acerv.*
 saxa, quibus aut insidere liceret, aut onera, quæ quis portabat, reclina- *Nov. Ph.*
 rare. Utrumque insuper viarum latus sepulchra obsidebant, titulis, *Ios. P. II.*
 imaginibus, elogiis variis, jam feriis, jam jocularibus exornata: ut adeo *p. 853. seq.*
 hæ Romanorum Viæ, & corpori, ab itinerum laboribus relevando, &
 animo jugiter recreando, aptissimæ essent. *PUB.* Perjucundum pro-
 fecto mihi, te de *Via Trajana* differentem, sic a *Via exerrasse*, ut Ro-
 manarum Viarum firmamenta, & ornamenta, breviter mihi, opportune
 que ediceres. Jam, si placet, nostram in viam redeamus.

TULL. Non longe a *Via* abscessimus, cum sequens *Trajani* numus VIII
Aquæductum laudet, longis pariter Viarum carriculis deducendum. Se-
 rius hoc Operum Publicorum genus aggressi leguntur Romani, difficul-
 tate sumtuque maximo deterriti: quousque minori adhuc populo, & Ur-
 bi, aquarum satis ad potum, cibosque parandos, atque lavandum affue-
 bat. Sed crescente fervorùm, sacrificiorum, balnearumque copia, sub
 ann. tandem Urb. Cond. CCCC. XLIV. primi Romæ *Aquæductus* fieri
 cœperunt: adhibitis, *Vitruvio* teste, aut plumbeis fistulis, aut tubulis *Vitruv.*
 fistilibus per sigulos paratis, aut struclilibus canalibus, murariorum *L. VIII.*
 opera confectis. De qua postrema, eaque sumtuosissima *Aquæductum* *c. 7.*
 forma, cum hi quaterno muro struclti canales sæpe a colle, aut monte *Rutil. Ii-*
 ad montem super valles subjectas produci deberent, cecinit *Rutilius*: *ner, l. 97.*

Quid memorem AERIO pendentés FORNICE RI- VOS ?

Nec enim ævo illo novere homines, sic arborum truncos perfodere, ut
 aqua per eos transmitti, posset. Quæ res cum sumtu nimio, arduoque,
 ac lento labore confiterit, adeo quidem, ut *Dionysius Halicarnassæus* as- *Dionys.*
 ferere non dubitaverit, his in *AQUAEDUCTIBUS*, præter *VIAS STRA-* *Halic. An-*
TAS, atque *CLOACAS*, Imperii Romani Amplitudinem maxime apparuisse: *tiquit. L.*
 sancte tantum initio fuit, ut ne videlicet privatis a canalibus aquædu- *III. p. 206.*
 ctus publici detrimentum caperent.

Erant Fossæ, in quas se *Aquæductus* publici exonerabant, ita ut IX.
 & supereffluerent quandoque. Nemini ergo aliunde aquam haurire licuit,
 Pars II. Z quod

Frontin.
L. II. de
Aquæduct.

quod docet *Frontinus*, quam his e lacubus : & quidem in balnearum duntaxat, & fullonicarum usum. Sed & illa vectigalis erat. Sola aqua *caduca*, sic dicta, quod e lacubus mox dictis superefflueret, liberi usus erat inter pauperes. In Capitolii Templum, Jovi sacrum, aqua perducta est, inde Capitolina appellata : sed quæ nulli alteri permittebatur usui, ac abluendis sordibus, quas pecus sacrum, i. e. immolari solitum, factitabat. Aquæductus alii nomina sua similiter, vel a locis, unde, aut quo ducebantur, vel ab iis, quorum sumtu, curaque perducti sunt, varietate maxima sortiebantur. In his erat & *Aqua Marcia*, de qua nata est, quam hoc in numo leges, *Aqua Trajana*. PUB. Est

Tab. VI. hic numus æris medii, cum pari, ut in prioribus, *Aversa*. Ast in Num. VI. *Aversa* Templi quodammodo figuram intueor : stat enim utrinque columna lapidea, ambæ vero fornicis loco frondibus connectuntur. Sub hoc templo residet vir nudus, ac senex, fluvii gerens imaginem, cum fronde ramosa, ac virente in dextra, lævam urnæ imponens, e qua aquæ profluunt, media quadam parvula porta, exitum Aquæductus indicante. Circum lego, ut in prioribus numis inscriptionem votivam : S. P. Q. R. OPTIMO PRINCIPI. Infra : AQUA TRAIANA.

X.

Plin. L.
XXXI.
c. 3.

Frontin.
l. c.
Tibul.
L. III.
Eleg. 7.

TULL. Omnes fere inter Aquæductus, quorum sub Augusto septem erant, ad usque vero *Trajanum* non nisi duo additi, nobilior existit *Aqua Marcia*, de qua *Plinius* libere asseruit. *CLARISSIMA* Aquarum omnium in tota Urbe, frigoris, salubritatisque palma, præconio Urbis, *MARCIA* est, inter reliqua *DEUM* munera Urbi tributa. Cum proinde omnes Aquæ pro qualitate sua certis Romæ usibus destinatæ essent, *Frontino* afferente, placuit, ut *AQUA MARCIA* tota potui serviret, splendore simul, & rigore gratissima. Quare & *Tibullus* cecinit :

Temperat annosum *MARCIA* lympha merum.

Spanhem.
Tom. II.
p. 196.

Frontinum tamen in eo fallere, quod, *Fenestellam* secutus, asserat, *Aquam Marciam* Auctorem habere *Marcum* quemdam *Titium* Prætorem, eruditissime advertit *Ill. Spanhemius* e numo *Gentis Marcie*, hinc cum capite, & nomine *Anci Marcii* Romani Regis, addito lituo : inde Aquæductus cum quinque fornicibus imagine, & inscriptione : *AQUA Marcia*. itemque adjecto nomine : *PHILIPPUS*, ejusque statua equestri. Erat namque *Philippus* illius *Gentis Marcie* cognomen pervulgatum. Hinc ergo liquet, *Aquam Marciam* non a *Marco* quopiam, sed a *Marcio* originem ac nomen trahere : ut *Via*, & *Aqua Appia* ab *Appio*. Quod si jam

Plinio

Plinio credimus, ipse Ancus Marcius, Romanis imperans, hanc Aquam adducere molitus est, vere autem postea adduxit Quintus Marcius, cognomine Rex, ad Ancum Marcium verum Regem progeniem suam referens, & Præturæ honore præcellens. Quam quidem rem laudatus Plinius paucis his, sed magnificis verbis extulit: Invisita miracula, quæ Q. MARCIUS REX fecit: Cui ob tanti operis magnitudinem non officit, etiam si socium ei admiserimus, Plutarcho deferentes, qui Publio simul & Quinto Marciis maximum hunc & pulcherrimum Aquæductum tribuit.

Plin. L. XXXVI. c. 15.

Plutarch. in Coriolano p. 318.

Sed ais: hæc demum omnia, quid ad Trajanum attinent? Reponit tibi brevissime, omnique te dubio eximit, postquam de Aquæ Marcie præ omnibus cæteris Aquis Romanis claritudine jam edoctus es, *Publ. Victor*, inquires. *AQUAE MARCIAE* partem *TRAIANUS* in *Aventinum* derivaverat: unde *TRAIANA* est dicta. Paulo plus aliquid *Cl. Valens* Dissert. de Num. *Traiani* subjungit. „*AQUAS*, inquit, *MARCIAE* „ circa *Viam Valeriam* diduxit, & novo quodam Aquæductu aliquam illarum partem in *Montem Aventinum* derivavit: ex quo in veterem familiæ ipsius domum recurrens, abhinc per omnia circumjacentia se se exonerabat. Qua occasione numus signatus est, cum inscriptione „*AQUA TRAIANA*. „ Postremo monet *Cl. Patinus*, aliam adhuc *Aquam Trajanam*, juxta marmor quidem antiquum, in *Hispania* fuisse: quam tamen hunc ad numum nihil attinere arbitratur. *PUB.* Nunc denique in hoc pariter numo, tua industria, pulcherrime undique video: cum quo tamen inopia mea omnem Operum Publicorum, ab *Augustis* factorum, supellectilem, apud alios utique opulentam, concludit. Gratulor autem mihi vel de modicis hujusmodi monumentis, ita per te expositis, ut & de aliis quandoque, si non statuere, conicere saltem non plane illepide me posse confidam.

XI.

Publ. Victor Topogr. Rom. c. 4. Valens in El. R.N. p. 103.

TULL. Quanto res, quæ geruntur a Principe, utilitate, & magnificentia præstant, tanto æquior est earundem in numis æternitas, & studium tanto laudabilius, veritatem earum, originem, fructum, atque amplitudinem investigandi. Unum tibi adhuc e *Cl. Patino* percensere saltem libet numum optimi Imperatoris *Titi*: cui pulchro mediæ æris monumento aliqua cum Aquæductibus cognatio intercedit. Exstant nimirum *Romæ*, quemadmodum *Columnæ*, *Pyramides* & *Obelisci* multi, ita & sic dictæ *Metæ* complures: quæ erant figuræ conicæ, i. e. rotundæ, infra tamen latæ, supra angustæ, & in acumen desinentis. Hujusmodi *Metarum* una, teste *Publ. Victore*, exstabat in quarta *Urbis*

XII.

Patin. Imp. p. 112.

Regio-

Regione, juxta Arcum Constantini, in Foro Agonali, e lateribus constructa, hac quidem arte, ut aquæ ex ea manarent ad Populi sitim restringendam: quapropter, ut a *Sexto Rufo* discimus, META SUDANS appellabatur. Imposita olim huic Metæ erat Jovis imago: eamque *paulus Diaconus* recenset inter cætera *Domitiani* Imp. exstructa monumenta. Quæ omnia hæcenus allata postquam percensuisset *Cl. Patinus*, subdit, teste numo hanc *Metam Sudantem* verius a *Tito*, quam a *Domitiano* exstructam, censi debere. Pingit enim ibidem numum cum *Metæ* hujus, ut sibi videtur, imagine in *Aversa*, parte anteriori Caput *Titi* cum titulis suis redhibente. In *Aversa* ipsa comparet *Meta*, ut ante dixeram, forma conica, infra lata, supra angusta, nullo tamen Jovis simulacro, sed globo duntaxat acumini imposito. Infitit porro geminæ basi, quarum superior fornicibus cavata, geminas figuras subintrantes ad potandum, vel hauriendam aquam exhibet: inferior solidæ & integræ molis est. Lemma nullum, præter S. C. Ut proinde dubio non vacet, utrum *Meta Sudans*, an aliud *Titi* monumentum hic expressum sit. Sua ergo sententia *Cl. Patino* relicta, nobis superest, ut sequenti *Dialogo* gemina adhuc *Beneficentiæ Augustæ* genera nonnihil expendamus, *Libertatis* nimirum, Senatui quandoque, vel Populo ex parte indulgæ, & *Monetæ* restitutæ.

